

stuk waarheid te pakken, maar hij overdrijft, hij is niet een uitgebalanceerd, evenwichtig mensch. De subjectivist is dat al evenmin. We zullen dus moeten combineren. Het goede, dat de objectivist heeft, moet verbonden worden met het goede element, dat in het subjectivisme schuilt. Dan zijn we er. Omdat we van huis uit onevenwichtige menschen zijn, moet voortdurend gehamerd worden op het aambeeld van het juiste midden, het evenwicht.

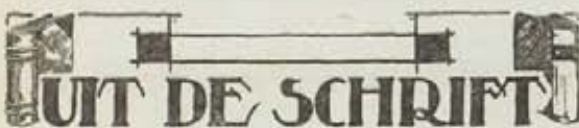
Zóo ongeveer wordt gewoonlijk het probleem onder ons gesteld en de stroomingen, die zich onder ons voordoen vanuit het schema: subjectivisme-objectivisme, bekeken.

Prof. Bavinck doet niet anders. De nieuwe geest moet ook zijn plaats in dit schema innemen. En omdat wel duidelijk is, dat hij van subjectivisme niets hebben moet, schiet er al niets anders over dan hem objectivistisch te noemen en karakteristieken te zoeken, die alle met het objectivisme in verband gebracht worden. De verbondsprediking en het accent, dat op de heilshistorie wordt gelegd, ziet men dan als het objectivisme. Hoort men dan bovendien nog, dat de nieuwe geest van kenmerken der genade in ons niet weten wil of althans er geen belangstelling voor heeft, dan wordt alle aarzeling overwonnen. Het vonnis is gereed: Objectivisme!.....

Maar nu de feiten.

Ieder die de laatste jaren heeft meegemaakt, met wat er omgaat in ons kerkelijk leven en niet een oppervlakkig toeschouwer is gebleven, die zich tevreden stelt met onnadenkende toepassing van een traditioneel schema als objectivisme-subjectivisme, ieder dus die ernstig kennis nam van publicaties en discussies, heeft kunnen constateeren, dat heel deze probleemstelling „subjectief-objectief” aan een kritisch onderzoek onderworpen is. Heel die grondonderscheiding van individuum, met zijn innerlijke activiteit en de passieve buitenwereld daartegenover is subjectivistisch, want ze neemt de wereld van eigen bewustzijn als maatstaf en principe. Kenmerk van het objectieve is in dezen gedachtengang, dat het passief staat tegenover die wereld van het bewustzijn. Ik kan alleen van het objectieve iets zeggen, wanneer ik mijn subjectiviteit als uitgangspunt neem. Hieruit volgt, dat de probleemstelling zelf subjectivistisch is en afkomstig uit den subjectivistischen hoek.

C. V.

UIT DE SCHRIFT

EERST KINDERRECHTEN en dan de kinderzegen.

En ziet een Kanaaneesche vrouw uit die landpalen komende, riep tot Hem zeggende: Heere, Gij Zone Davids ontferm U mijner! Doch hij antwoordde haar niet één woord.

Matth. 15 : 22a, 23a.

De houding, die de Heiland tegenover deze Kanaaneesche vrouw heeft aangenomen, heeft altijd de aandacht getrokken. Haar smeeking is toch zoo ontroerend: „Heere Gij Zone Davids ontferm U mijner!” En niet alleen ontroerend, maar ook zoo wonderlijk zuiver. Zoo spreken immers ook alle kinderen van Abraham. Zij schreeuwt hem na. Zij loopt „als een hond” achter Hem aan. Maar de Heiland zwijgt. Hij antwoordt haar niet één woord. Hoe kan dat, terwijl wij weten, dat Hij altijd met innerlijke ontferming bewogen is? Men heeft gezegd, dat Hij het geloof van deze vrouw beproeven wilde. Maar dat klopt niet. Uit dit Schriftgedeelte blijkt duidelijk, dat de weg, waarin zij de gave Gods ontvangen wil, niet mogelijk is. Zoonals zij die gave wil ontvangen, kan het niet. Bovendien het geloof wordt pas beproefd als beloften gegeven zijn. Men heeft ook gezegd: de Heiland is hier buiten Israël, en nu moet Hij eerst een wenk van de Vader ontvangen, voor Hij hier helpen kan. Maar ook dat kan niet juist zijn. De Heiland vindt Zijn werkprogramma uit de Schriften, en dat werkprogramma dateert Hij hier precies: „Ik ben niet gezonden dan tot de verlorenen schapen van het huis Israël”. Wij staan hier nog vóór het Pinksterfeest.

En daarom is er ook een ander antwoord. Deze Kanaaneesche vrouw heeft niet de genade der belofte, zij heeft niet de verkiezing tot zaligheid, zij heeft geen kinderrechten. De Heere moet eerst een verbond der genade oprichten, dan komt het pleiten op de verbondsweldaden. De Heere moet eerst gezegd hebben: Ik wil Uw God zijn, en Uw Vader in het verbond, en dan zegt Hij: „Opent Uwen mond; Elischt van Mij vrijmoedig. Op Mijn trouwverbond; Al wat U ontbreekt, Schenk Ik zoo gij 't smeekt, Mild en overvloedig”. Hij moet eerst kinderrechten geschonken hebben, en dan komt het vragen om den kinderzegen. En Christus is Middelaar van het verbond der genade. En Hij heeft ook alleen verbondsweldaden te schenken. Dus het welbehagen gaat voorop. God is de eerste in het werk der verlossing. Het is de vrije gunst, die eeuwig Hem bewoog. Als de Heiland

dan ook zegt: „Ik ben niet gezonden dan tot verlorenen schapen van het huis Israël”, dan wijst Hij dus zeer nadrukkelijk op deze verkiezing tot zaligheid, op het welbehagen Gods. Want het „huis Israël”, dat is de vrije gunst, die eeuwig Hem bewoog. Dat is de aanneming tot kinderen. Daar hebt ge de beloften, die gegeven zijn met dure eeden.

Deze vrouw spreekt wel als een kind van Abraham, als een kind des verbonds, dat kinderrechten heeft om naar den kinderzegen te vragen, maar de Heiland houdt haar voor: „Vrouw, waar is hier de genade der belofte, waar zijn hier de kinderrechten, waar is hier het verbond der genade? Nietwaar, zoo zijt gij toch vader van uw kinderen? En deze kinderen hebben rechten. Zij mogen roepen in hun nood: Vader help mij. En gij zult ze doen naar hun rechten in Uw huis. Maar zoo kan een jongen van de straat U niet aanroepen: Vader help mij. Hij heeft immers geen kinderrechten, waarop hij pleiten kan? En Israël had van nature ook geen kinderrechten. Maar God heeft Israël verkoren, en tot Zijn kinderen aangenomen. Hij heeft gezegd: Ik ben Vader en gij zijt kinderen. Nu ga Ik U verzadigen met het goede van Mijn woning, en met het heilige van Mijn paleis. En uit deze verkiezing tot zaligheid vloeide nu ook het recht voort om te roepen: Heere, Gij Zone Davids, ontferm U mijner. De Heiland was immers gezonden om het huis Israël te leiden tot de heerlijkheid Gods, overeenkomstig de gegeven beloften?

Maar deze Kanaaneesche vrouw wil hier de eerste zijn. Zij wil hier den Heiland bewegen haar een gunst te bewijzen, en haar kind te genezen. Maar zoo kan het niet. Zoo kan het nooit. God moet de eerste zijn. God moet in Zijn welbehagen voorop gaan. Hij moet komen met beloften. Hij moet komen met het verbond der genade. En daarom antwoordt de Heiland haar niet één woord. Dat is geen koude onverschilligheid voor een heidensche vrouw. Maar dat is werken naar het gemaakt bestek van den Allerhoogste, naar de schoone lijnen van het welbehagen Gods. Eerst een verbond, en dan de verbondsweldaden. Eerst kinderrechten en dan de kinderzegen. Eerst de beloften, en dan: Bidt en gij zult ontvangen, klopt en U zal open gedaan worden. En voor deze verkiezing tot zaligheid, voor deze genade der belofte, voor dit welbehagen, dat God de eerste moet zijn, doet Hij haar dan ook bukken (vs 26). En als zij deze verkiezing tot zaligheid erkend heeft, als zij voor dat welbehagen heeft gebogen, eerst kinderrechten uit louter genade, uit vrije verkiezing, en dan de kinderzegen, omdat Zijne beloften ja en amen zijn, als zij dat erkend heeft, en daar diep voor gebogen heeft (vs 27), dan is de weg geopend, waarin de gave Gods komen kan, (vs 28).

Zoo leert deze Kanaaneesche vrouw ons zien de noodzaak van Zijn kruis, opdat door Zijn kruisverdienste het verbond der genade, de aanneming tot kinderen, de genade der belofte, komen kunnen tot alle geslacht en volk en tong en natie. En als op het Pinksterfeest de enge grenzen der verkiezing — het huis Israël — doorbroken worden, en de zegening van Abraham tot de heidenen komt in Christus Jezus, zie, dan zijn wij niet de eersten, maar dan is God de eerste, en Zijn welbehagen in Jezus Christus, God, die nu in de prediking naar ons toekomt met het verbond der genade, met de genade der belofte, met de aanneming tot kinderen. En sinds het Pinksterfeest is het nu zoo geworden, dat een iegelijk, die den Naam des Heeren zal aanroepen, zal zalig worden. En de Naam des Heeren aanroepen, dat is thans Hem aanroepen, die het verbond der genade uitbreidt over de geheele wereld, en de verkiezing tot zaligheid doet uitgaan tot alle volk en tong en natie. Dat is Hem aanroepen, die thans in de prediking tot ons komt en ons kinderrechten geeft en ons het kindergebed leert: Opent Uwen mond, Elischt van Mij vrijmoedig. En voor deze verkiezing tot zaligheid, voor deze genade der belofte, zullen wij nu zulk een diep ontzag hebben, zulk een eerbied, dat wij nu ook vragen om den kinderzegen — de vergeving der zonden en het eeuwige leven. En wel vragen naar de kinderrechten, die ons eerst gegeven zijn naar Zijn welbehagen, naar Zijn roeping in Jezus Christus.

Als iemand nog vragen mocht: Zijn mij wel beloften gegeven, dan zeg ik: Ja, rijke beloften, schoone beloften. Let op de prediking, let op de bediening des Woords. Dat is het komen van het welbehagen Gods naar U toe. Dat is het komen met de genade der belofte. Dat is het komen met kinderrechten in Jezus Christus. Doet nu Uw mond wijd open. Vraagt er om. Bidt er om. En deze God des welbehagens deelt verbondsgaven uit, mild en overvloedig. Het is Pinksterfeest geworden. En de prediking komt nu met de aanneming tot kinderen. Geloofd zij God met diepst ontzag. Hij is de eerste al geweest. Hij heeft Zichzelf bewogen tot ontferming. Dat heeft deze Kanaaneesche vrouw moeten leeren. Dat moet ik ook leeren. Niet mijn vraag gaat voorop, maar Zijn aanbod, niet mijn gebed is het eerste, maar Zijn beloften zijn het eerste.

Ziet men nu welk een verwoesting men aanricht, als men gaat onderscheiden tusschen een voorwaardelijke en een onvoorwaardelijke belofte? Hoe kan ik nu weten, wat mij in de prediking geschonken wordt? Hoe tot mij komt in Jezus Christus? Hoe kan ik nu mijn mond open doen om den kinderzegen, als ik niet zeker weet, dat Hij kwam met het evangelie van de aanneming tot kinderen, met de genade der belofte?

v. d. B.

BRIEVEN VAN DE REIS

Onder „mennonieten” en „duitschers”.

— 1 Oct. 1947. Reeds eerder werd over verheugend contact met „duitsche” gemeenten en predikanten hier geschreven. Dat was naar aanleiding van de conferentie in Sutton, gelegen in Nebraska. Tusschen haakjes: wat ik toen (als ik me wel herinner) vertelde over de radio-uitzendingen der Prot. Ref. Churches, was niet geheel juist. Ten eerste, omdat ik sprak van „Prot. Ref. Church” (enkelvoud), maar onze broeders zijn zoo wijs geweest zich „Prot. Ref. Churches” (meervoud) te noemen, en stellen terecht er prijs op, bij hun waren naam genoemd te worden (de herinnering aan de hiërarchische manier der dusgenaamde „tuchttoefening” over Rev. Hoeksema „op gelijke manier als bij ons ter zijde gesteld, maakt dezen wensch te levendiger). Ten tweede, omdat ik den indruk had en wakte, alsof zij met 16000 dollars alle onkosten der radio-uitzending over heel Amerika konden betalen. Dat is onjuist. In de omgeving van Iowa en Minnesota en Nebraska en South Dakota is weer een andere radio-uitzending, die zij bovendien bekostigen, daar moet ook weer apart voor worden betaald. Ziehier nu dat door ons vaak wat „meewarig” aangeziene Amerika. Een kerkengroep, kleiner dan de onze, maar die elke Zondag met minstens twee verschillende uitzendingen in de lucht is, daarmee een gebied bestrijkt, dat groter is dan Europa, en bedragen offert, die (zelfs met vermijding van de zwarte markt) in Nederlandsche gulden omgezet, de Theologische Hoogeschool een heel eind zouden brengen jaarlijks. De vreugde van dankbare brieven van luisteraars (en van nieuwe contacten) mogen ze smaken; en ze hebben géén last van zure brieven of zelfs van pers-manifesten zooals in Nederland wij daarna ze te verwerken kregen, toen br. D. van Dijk het wande, eerst onze menschen en daarna óók synodocratische te confronteren met Gods Woord in een radiopreek. Wij Nederlanders moeten wel eens vaker een toentje lager zingen. Voor die radio-uitzendingen tot zulk een prijs van deze kerken heb ik diep respect, en ik betwijfel of wij ook maar een klein gedeelte van de enorme kosten zouden betalen om een gebied, veel kleiner dan het hunne, te kunnen bestrijken. Ik zeg dit met des te meer nadruk, omdat juist deze kleine, maar krachtige kerkengroep bewijs geeft, niet de breedte van een radio-zender eerder te zoeken dan b.v. de diepte van een christelijke school. Ook de Chr. Ref. Church doet — zoo bemerkte ik aan radio-uitzendingen: ze gaat in de breedte. Maar ik heb steden en dorpen bezocht, waar een zeer sterke numerieke kerkelijke meerderheid van Chr. Ref. menschen was, doch een beschamend klein en pieteputerig christelijk schoolje voor lager onderwijs. Het is niet te loochenen, dat de roeping tot christelijk onderwijs niet alleen bij velen niet leeft, doch ook herhaaldelijk weersproken wordt, óók in de kringen der ambtsdragers. De gevolgen laten zich raden: een ongeloofelijke schade, eerst voor de bevestigingsmogelijkheid der hoorders, en straks óók voor den diepgang der predikers. En overigens: een kerkenschare, die heel de „stichtelijke” business met genoegen overlaat aan „synodical committees” en dergelijk hiërarchisch kerk-gouvernementsspul. Daartegenover staat in de Prot. Ref. Church een sterke overtuiging van de noodzaak van christelijk onderwijs. De tegenstelling is des te pijnlijker in een land, waar men toch al zoo veel christelijke desiderata moet prijsgeven vanwege de afstanden en om de gesteldheid der andere bewoners, zooals die het openbare leven en de pers beïnvloedt.

Maar we zijn een beetje afgedwaald, en moeten naar de „duitschers” en „mennonieten” terug.

Lag Sutton in Nebraska, Menno ligt in South Dakota. Ook daar en in de omgeving zijn gemeenten van duitsche origine; de voorvaders kwamen uit Rusland, waar ze een tijdlang onderdak gevonden hadden, naar Amerika, toen het hun óók weer in Rusland te warm werd vanwege den dreigenden militair dienstplicht. Het bezwaar daartegen wijst reeds op mennonietische invloeden bij die oude voorttrekkers, wier eeltige handen de banken getimmerd hadden in de kerk van Menno, en die ik daar vóór me zag. De plaatsnaam Menno is trouwens een rechtstreeksche herinnering aan Menno Simons. Amerika bood aan deze uit Rusland gevluchte gemoedelijke christenen vrije woonplaats, zooals men daar nog speciale faciliteiten heeft voor serieuze bezwaarden, die den militair dienstplicht niet aanvaarden kunnen.

Hoe goed was het me, hier te vertoeven. Op speciaal verzoek werd na een rede over „natuur en genade” (aanvang half 8), gevolgd door discussie, nog een tweede rede dienzelfden avond (den tweeden, maar laatsten) door mij gegeven over Nederland in oorlogstijd. Wat dit zeggen wil ten aanzien van de hoorders, kan duidelijk zijn aan wie weet, dat niet alleen mannen, maar ook vrouwen en onderscheidene ouders met soms zeer kleine kinderen gekomen waren en — bleven, al moest er af en toe eens eentje uit. De inleider van dien avond, pastor Korn, kundig theoloog, die van Nederland en de gereformeerde proble-

schers".

verheugend
ikanten hier
n de confe-
schen haak-
vertelde over
urches, was
sprak van
aze broeders
thes" (meer-
s op, bij hun
nnering aan
„tuchttoefe-
anier als bij
h te leven-
ad en wakte,
i der radio-
alenes. Dat is
llesota en
ndere radio-
daar moet
hier nu dat
ne Amerika.
r die elken
le uitzend-
estrijkt, dat
t, die (zelfs
ederlandsche
hoel een heel
e van dank-
uwe contac-
ten last van
a zooals in
gen, toen br-
hen en daar-
a met Gods
moeten wel
r die radio-
e kerken heb-
k maar een
n betalen om
te kunnen
druk, omdat
groep bewijs
ender eerder
christelijke
zo bemerkte
reedte. Maar
a zeer sterke
r, Ref. men-
pieteputerig
Het is niet
ijk onderwijs
herhaaldelijk
r ambtsdra-
ngeloofelijke
elijkheid der
liepgang der
iare, die heel
overlaat aan
chisch kerk-
in de Prot.
de noodzaak
is des te pijn-
veel christe-
de afstanden
s, zooals die
moeten naar
t in South-
n gemeenten
men uit Rus-
nden hadden,
a Rusland te
alren dienst-
is op menno-
akkers, wier
en in de kerk
e plaatsnaam
herinnering
leze uit Rus-
vrije woon-
liteiten heeft
n militairen
i. Op speciaal
en genade"
de, nog een
len tweeden,
Nederland in
azien van de
eet, dat niet
iderscheidene
komen waren
is eentje uit.
kundig theo-
eerde proble-

men heel veel weet (en De Reformatie leest) merkte terecht op dat men vóór en op het spreekgestoelte wist te onderscheiden tusschen Duitschers en nationaal-socialisten. Dat bleek ook uit de collecte, die aan enkele Nederlandsche kerken ten goede komen wil, welke door den oorlog zijn beschadigd. En op nog heel veel andere manieren. We hebben getracht, zowel hier als elders (ook in Hull is voor een gehoor van uiteenloopende kerkelijke denominatie over dit onderwerp gesproken) er den nadruk op te leggen, dat er in „het verzet" steeds meer een antithese kwam tusschen „rechts" en „links", en vandaar uit gepoogd, de gereformeerde zienswijze inzake „natuur" en „genade", „politiek" en „geloof", „wereld" en „kerk" het woord te geven. Voor de nazaten der mennonieten kop dat geen kwaad, en dankbaar memoreer ik, dat de positieve arbeid der voorgangers, die steeds bewuster in calvinistische richting gaan en leiden, voor zulk een toespraak reeds lang den weg had gebaand. En voor degenen, die onder de Nederlandsche sprekende gereformeerden gedacht hadden dat wij gedurende den oorlogstijd voor „afgod", „Vaderland" hadden geknield, kon de onderscheiding tusschen verzet van rechts en verzet van links evenmin kwaad. Bij meer dan één bleek, dat de kennis van het feit van een dubbel, principieel verschillend „verzet" ontdekkend had gewerkt (in zooverre misverstanden betreffende ons knielen voor „afgod", „Staat" of „Vaderland" er door verdwenen), en ook prikkelend had gewerkt, in zooverre de positieve taak van den Christen óók tegenover wat op politiek terrein gebeurt er door voor de aandacht kwam te staan. De Amerikaanse christenen hebben zóó weinig te beteekenen tegenover de groote massa, en de groote pers benevens de (overigens tegen „de kerken" zeer vriendelijke en „wellevende") overheden hebben zóó weinig aandacht voor (ik zeg niet: praktisch-kerkelijke, doch) principieel-confessioneele verlangens en probleemstellingen in het politieke leven, dat „van den weeromstuit" ook die christelijke belijders zelf soms heel die politiek onverschillig aankijken. Een christelijke school? Voorzover ze „ja" daartegen zeggen, spreken ze zulk een „ja" nog lang niet alleen tot de christelijke politiek. Nu begrijpt u wat me zoo interesseerde, óók dien avond onder de Duitschers.

Bijzonder levendige herinneringen bewaar ik aan een autotocht, in gezelschap van Rev. Korn en één der leden van diens kerkeraad, naar een Mennonietenkolonie, daar „in de buurt" (naar Amerikaanse taxatie.....). Eerst kwamen we na Menno door Freeman heen. We zagen daar een ouden mennoniet, die weliswaar geen baard droeg (zooals in de kolonie voorschijft was) en ook wel geen zwarte kleeren (eveneens daar tot regel gesteld), maar die toch, hoewel dus „verwereldlijkt", nog 'n mooien zwarten hoed wou hebben; hij kreeg in den winkel een exemplaar van prachtig vilt voor één dollar; een spotprijs, want die soort was toch uit de mode. Een poosje later stonden we „handen te schudden" (dat werkwoord is daar méénens) met een mennonieten tandarts, die óók al uit de kolonie gevlucht was naar de samenleving (en nu valt onder de bepaling, dat hij niet weer in de kolonie kan terugkeeren). En daarna ging de tocht eerst een heel eind over den gewonen verkeersweg, totdat we, vlak vóór den overgang eener rivier, afbogen naar rechts en een schier onbegaanbaar pad kregen te volgen, dat ons in de toch onweerstaanbare auto van Rev. Korn een heel eind in de binnenlanden van uiterste verlatenheid bracht. Waar we eindelijk plotseling in de nederzetting halt konden houden.

De eerste die op den wagon afkwam — later begreep ik: ambtsbalve — was het opperhoofd der kolonie. Een man in zwarte kleeren, met baard en schrandere oogen. Hij is zoo iets als geestelijk en wereldlijk opperhoofd; de geestelijke waardigheid blijkt b.v. in de zondagsche prediking (men leest daar trouw de onveranderde preeken van Menno Simons' groep uit den reformatietijd) en de wereldlijke (voor ons gevoel althans) b.v. in het recht van bevelen tot trouwen. Nog onlangs was een meisje gedwongen te huwen met een haar aangewezen, niet begeerden man. Ver van alle samenlevingsverbanden levert hier de kolonie zichzelf wat ze behoeft. Eigen gevoelge en vee, een eigen bakkerij, smederij, school, wasscherij, elektrische krachtcentrale en dergelijke. Op het schoolbord stonden in de onveranderde oude Duitsche krullenletters (niet zonder grammatische fouten) de eerste verzen van Genesis 1. De maaltijden worden gemeenschappelijk gebruikt (ik zag de vrouwen en meisjes, die alle in lange rokken moeten gaan, in de groote keuken bezig, en de eenvoud van 't meubilair spotte met den overvloed van spijzen). Menschen afbeelden geldt hier als zonde; er was dan ook geen sprake van, dat we met den geestelijke-burgemeester op één kiekje kwamen; en toen één van het gezelschap een woningencomplex wilde „nemen", en enkele vrouwen, op den voorgrond, 't ontdekten, vluchtten ze naar binnen onder zooiets als hulpgeroep in een Duitsch dialect, dat geen mensch meer hanteert. Heel dat complex van gebouwtjes zou men zich zóó in Tirol hebben kunnen denken.

't Was een mooie kennismaking; ook hier zag men de kracht eener overtuiging, de uitloppers eener zijwaartsche beweging uit den Reformatietijd, een klein kudde uit de groote beweging, die haar martelaren bij duizenden heeft kunnen tellen, en nu nóg zich afscheidt van de wereld. Reeds bij den ingang van

Canada hadden we van deze mennonieten er vier opgemerkt: twee mannen en twee vrouwen. Ze liepen een restaurant binnen, dat er nog al deftig uitzag — 't was ook in de buurt van Niagara Falls, waar duizenden toeristen komen en dus het leven zijn gewone kleur verliest, maar vrij en onverveerd, met zoo iets als hooggevoelende genoegzaamheid trokken ze de eetzaal binnen: lange jassen, donkere baarden, zwarte mantels, lange rokken, zwarte schoenen. En dat in Amerika! Ik moest aan de serieuze monniken en andere kloosterlingen van alle „religies" denken: wie onder hen eenmaal de eenzaamheid en het „gevoel" ervan doorstaan heeft en tot aan de grens van dat „gevoel" en het „zien" gekomen is, die bekommert zich niet meer om „de company" en loopt met zijn afwijkend costuum even vrij in de wereld als een bloote baby in een salon.

analogie met heyns??

— 2 October 1947. Nog steeds op weg naar Californië. Cactus! Jammer, dat het mooiste gedeelte van de route in den nacht gepasseerd werd. Maar de maan werd zoo tegen half twee barmhartig en ik zag louter heerlijkheden, voorzover de oogen zich openhielden.

Maar nu moeten we nog eens over „Heyns" praten. Wie de perspublicaties van den laatste tijd gevolgd heeft, weet, dat tegen degenen, die de Kuiperiaansche stellingen van '42 niet voor inhoud van Gods Woord verkozen te verklaren, en deswege „e voto Amstelodamensi" uit het Kuiper-reservaat van 1942 weggevoerd zijn in '44, van Amerikaansche zijde wel eens 't bezwaar is ingebracht, dat zij, ofschoon terecht de onderstelde wedergeboorte van Kuiper, Ridderbos en Grosheide verwerpende, toch op een andere klip gestooten waren, n.l. op die van de theologie van „Heyns". Bedoeld is de auteur W. Heyns, die in Amerika langen tijd gedoceerd heeft aan de Theologische School der Chr. Ref. Church en aan het Calvin College aldaar. Met name de Prot. Ref. organen, Rev. Hoeksema ook zelf in The Standard Bearer, hebben dit ronduit als een bezwaar gevoeld en ook omschreven. De E. van Halsema kwam onlangs in „De Wachter" (amerikaansche) met de ietwat naïef aandoende opmerking, dat we toch óók van de Prot. Ref. „broeders" (die men zelf eerst uitwierp en nog steeds met den nek aankijkt) verschilden, en niettemin vriendelijk met hen spraken; of dat ook in Nederland niet kon met wie anders dachten dan wij? Wij ontkennen, dat hij die kwestie der analogieën goed stelt. Maar dat woord over die „verschillen", zou hij dat van zich zelf hebben of zouden anderen het hem gezegd hebben, en zou hij het ongecontroleerd gebruikt hebben voor een populair argumentje ad hominem?

Hoe dit zij, ons leek een nadere controleering van deze situatie-schets niet overbodig, want drie dingen waren me overduidelijk: a. aan het bezwaar, dat wij in Heynsianisme zouden vervallen, werd steevast het andere bezwaar (per consequentie) van ons belast zijp met „remonstrantsche" neigingen vastgekoppeld;

b) van remonstrantisme waren en zijn we even ver (d.w.z. in volkomen oppositie) verwijderd als b.v. Ridderbos van art. 31 K.O. en c) de klacht, sub a), werd geuit van Prot. Ref. zijde, d.w.z. van den kant dergenen, die met sympathie ons tegentraden, en die als theologen lang niet mis waren; theologische blunders als van Praeadviezen of Grosheide-commissie behoeft men in de werken van Rev. Hoeksema niet te zoeken.

Er moest dus iets achter zitten, dat ik niet wist; zoo luidde mijn voorloopige conclusie. Ik meen, dat ik het op het spoor gekomen ben. En al is de trein inmiddels in Californië, en al schijnt de zon op dezen 2en October fel, en al trilt de lucht hier vandaag meer dan in Nederland midden in Juli, de geschriften van Heyns moeten toch maar uit den koffer, een offer.

Twee boeken van Heyns heb ik hier vóór me. Het ééne is: „Handboek voor de catechetik" (Eerdmans-Sevensma Co., Grand Rapids). Het andere: „Gereformeerde Geloofsleer" („voor de literarische klassen van de Theologische School en Calvin College te Grand Rapids"), uitgave van Eerdmans-Sevensma Co., Grand Rapids, 1916. Deze laatste uitgave vertoont hetzelfde karakter voor wat betreft druk, letter, papier, als de boeken, die in dien tijd der personen van Heer J. H. Kok te Kampen verlieten. Ik heb den indruk, dat het werk in Nederland gezet en gedrukt is, maar dan als uitgave van de Amerikaansche firma te Grand Rapids. Deze uitgave is van 1916, en bevat geen enkel inleidend woord.

Nu is er later één editie verschenen, voorzien van een voorrede van prof. dr. H. Bouwman van Kampen. Deze beval het werk warm aan; en voorzover het in menig opzicht tegen Kuiperiaansche opvattingen positie kiest, de onderstelde wedergeboorte afwijst, en zóó tegen „1905" ingaat, ofschoon openlijke strijd ermee vermeden wordt, is het begrijpelijk, dat juist prof. Bouwman het werk aan de Nederlanders aanbeval: ook hij was zakelijk tegen 1905, maar vermeed een openlijke botsing, zooals 't drijven van de synode-Meyster en de synode-Berkouwer (de binding!) ze heeft uitgelokt.

Nu weet ik niet, of de editie-1916 (Grand Rapids) in alles precies dezelfde is als die welke later Bouwman's voorrede ontving. Later hoop ik in mijn biblio-

goed op de hoogte!

Wanneer men Op en om het Kerkplein kennis neemt van de kerkelijke pers, dan treft het, hoe uitstekend daar de nieuwsdienst functionneert.

In een artikel van den Heer N. G. T. van Schouwenburg in het Weekblad „In de Waagschaal" blijkt, dat deze medewerker aan het blad van prof. dr. K. N. Miskotte, die volgens ds. H. J. Couvée zoo geëlieveerd en dichterlijk schelden kan op „de secte der Neo-Calvinisten", van het a b c van den kerkstrijd dezer laatste niets weet, hoogstens het een en ander ervan heeft hooren verluiden. Dat artikel handelt over een gebrek aan bijbelkennis en over het remedie door twee Gereformeerde predikanten (syn.)-daartegen aanbevolen. Die dominees wilden in de kerkbode een raadselrubriek: bijbelsche raadselwedstrijd! Daarvoor voelt de Heer van Schouwenburg niets. Wij ook niet. We houden ons nog maar aan het derde gebod. En we gelooven dat een raadselrubriek van tante Mien in de kerkbode, het plegen van hersengymnastiek op de Schrift, bedenkelijk in de richting van overtreding van dit gebod gaat. De Heer van Schouwenburg voelt meer voor het eerste door genoemde predikanten aanbevolen middel: op de catechisatie meer aandacht besteden aan bijbelkennis. Wij ook. De Heer van Schouwenburg is daar erg voor, omdat „het meteen maar onderduiken in „De Drie Formulieren van Eenigheid"..... funest is". Over dat „onderduiken" gesproken; we vreezen dat de Heer van Schouwenburg onderduiker is. Want het blijkt, dat hem onbekend is hoe de zaken bij de „hoogmoedige" secte der Neo-Calvinisten staan. Want in zijn artikel schrijft hij letterlijk: „Ik geloof bovendien, dat het meteen maar onderduiken in „De Drie Formulieren van Eenigheid" (en bij de Art. 31-Gereformeerden tegenwoordig in vier!)..... funest is".

De Heer van Schouwenburg heeft de klok hooren luiden.

Want een vierde Formulier van Eenigheid is er. En er zijn er ook, die in dat Formulier onderduiken. Zóó volkomen, dat ze geen gedachtenis meer hebben van de dingen die daarvoor geweest zijn.

Maar dat is geen Formulier van de „Art. 31-Gereformeerden".

Die hebben dat Formulier afgewezen.

O.m. om deze reden, dat ze de katholiciteit van de kerk zoo liefhadden, omdat ze een isolement in een door de oecumenische schrift niet geboden leerformule te weigerden; omdat ze bang waren voor een dogmatisch sectarisme.

Dat vierde Formulier is het Formulier, waardoor de oneenigheid gebracht werd door die lieden, welke de vrienden van den Heer van Schouwenburg nog wel eens op „oecumenische" bijeenkomsten ontmoeten. Het is een formulier van die kerk, die vandaag een studiecommissie heeft voor oecumenische aangelegenheden.

Maar de Heer van Schouwenburg zal er wel spoedig achter komen.

Dat oecumenisch studieverband in de synodalistische kerken zit niet stil.

Op een van zijn jongste bijeenkomsten zei dr. S. U. Zuidema: „we moeten aan den slag!"

Hij achtte zulk oecumenisch contact vooral daárom zoo nuttig, dat de kerken elkander konden inlichten omtrent hun belidenis.

En hij zal ongetwijfeld de vrienden uit de andere kerken op de hoogte brengen van het feit, dat zijn synodes met zijn stille approbatie van dat Formulier tal van ambtsdragers hebben geschorst en een scheuring der Gereformeerde Kerken hebben geriskeeerd.

Zoo de gedachten van dr. S. U. Zuidema kennende uit de artikelen van prof. Veenhof over: „Bezwaarden over en onder de Synodocratie" zou ik zeggen: deze informatie aan de oecumenische beweging is vast wel een kolfje naar zijn hand!

Net iets voor hem!

D. E. C.

theek een en ander te vergelijken. In ieder geval is me thans duidelijk geworden, dat Heyns in deze twee Amerikaanse edities uitspraken doet, die ik nimmer juist geacht zou hebben, als ze ooit mijn aandacht getrokken hadden. Het zal de moeite loonen, na te gaan, of Bouwman ze heeft laten passeeren, dan wel of misschien de Nederlandsche uitgaaf met zijn voorrede afwijkt van die van Grand Rapids 1916. We zullen de werken aanhalen als H. C. (Handboek Catechetik) en als G. G. (Gereformeerde Geloofsleer, 1916). (H. C. bevat geen jaartal). H. C. is veel erger dan G. G. Men kent Heyns niet uit G. G. alleen.

Het blijkt, dat Heyns zijn veelzins anti-Kuiperiaansche verbondsbeschouwing niet „sluitend" dacht te kunnen maken zonder de invoering van het leerbegrip der voorbereidende genade (gratia prae-parans). Men moet weten hoe lang en veelvuldig over die „vorbereidende genade" gestreden is, om zich te

kunnen realiseren, dat men op bepaalde hoofdzaken met een theoloog kan overeenstemmen en toch op dit punt van hem kan verschillen.

Het komt er immers vóór alles op aan, hoe ver men gaat in de omschrijving van de capaciteit, en het effect dier „voorbereidende genade“, stel, dat men ervan spreken wil (zoals Heyns, die nog in het gemeene-gratie-schema denkt en in zijn nomenclatuur daarvan de schadelijke gevolgen ondervindt).

Helaas moeten wij constateeren, dat Heyns in dit punt mis gaat en uitspraken doet, die terecht zijn beantwoord met het verwijt, dat hij en terminologisch en zakelijk den Remonstranten in het gevecht komt.

We zullen een en ander citeeren.

De wedergeboorte, zegt hij, in engeren zin, is werkelijk een oogenblikkelijke daad des H. Geestes. Maar: dit wil niet zeggen, dat er aan de wedergeboorte geen werkingendes Geestes vooraf kunnen gaan. De Gereformeerden noemden die van ouds „voorbereidende genade“.

Nu wil Heyns hier (G. G. bl. 241) de remonstrantsche opvatting dezer voorbereidende genade afsnijden.

Maar of hij zich tegen hun terminologie genoegzaam afgrenst?

Ik geloof het niet.

De Gereformeerden hebben in de Dordtsche Leerregels het mooie woord „schepping“ gebezigd voor de wedergeboorte („nieuwe schepping“). Ze wilden daarmee vastleggen, dat er niets goeds in den mensch was; dat de Geest der wedergeboorte niet maar voortbouwt op wat er al was, doch brengt, schept, WAT ER EERST NIET WAS, Rom. 4: 17.

Ieder gevoelt nu, dat men juist daarom van gereformeerde zijde met het mooie woord „scheppen“ zeer zuinig zal moeten zijn, willen zij niet de eere der wedergeboorte (nieuwe schepping) op remonstrantsche wijze geven aan wat niet zulk een almachtig scheppen Gods is.

Het spijt me, dat Heyns hier het mooie woord „scheppen“ niet zóó zuinig hanteert, als vooral na de Remonstrantsche twisten goed geweest was. Hij zegt: „wel erkennen zij“ (d.w.z. de Gereformeerden) de voorbereidende genade als een voorbereidende werkzaamheid des Heiligen Geestes, waardoor bij de herschepping iets dergelijks geschiedt als bij deschepping, toen de Geest Gods leven wekkend zweefde over de wateren“ (G. G. 241).

Het is duidelijk, dat men vroeger ook van gereformeerde zijde zulke beelden uit Gen. 1 gebruiken kon voor de teekening van wat aan de wedergeboorte in „ruimeren zin“ voorafging (de doorlopende heiligmaking). Maar Heyns heeft het hier over de wedergeboorte „in engeren zin“. Dat schéma ruimere-engerezin blijve verder rusten. Maar Heyns had zich in zijn geval van dat beeld van „scheppen“ en „leven wekken“ moeten onthouden. Want in dit verband (wedergeboorte in „engeren“ zin) deugt t niet. De schema's van ouderen („wedergeboorte“ uit geloof na prediking naar art. 24 Confessie) en jongeren (ruimeren en engeren zin) kruisen elkaar bij Heyns; en die kruising brengt een misgewrocht.

Parallel daarmee loopt bij hem nu een lange reeks van uitspraken over „subjectieve verbondsgenade“. De „MEDEDEELING van zekere mate van subjectieve genade“ behoort z. i. óók tot de weldaden des verbonds. (G. G. 134). Zij verschilt van de genade der wedergeboorte. Onder verwijzing naar Joh. 15: 2, Rom. 11: 17, Jes. 5: 4 wordt deze subjectieve verbondsgenade, die óók aan de verworpenen in het verbond toekomt, genoemd „zulkeene, die den bondelingen alle verontschuldigen ontneemt voor het niet voortbrengen van de gewenschte vruchten des verbonds“ (G. G. 134).

Nu kunnen wij hier ons hoofd schudden onder opmerking, dat het schema objectief-subjectief den schrijver parten speelt. Dat is ook zoo. Ook elders blijkt hij hiervan slachtoffer.

Maar met zulke klacht (die zeer velen ook van zijn tegenstanders treffen zou) ware toch niet het bodemgeschil bereikt. Hier in DIT gedeelte uit de Geloofsleer gaat Heyns niet verder dan te zeggen, dat die z.g. subjectieve verbondsgenade den ongehoorzamen bondelingen alle onschuld beneemt voor het NIET voortbrengen van de GEWENSCHTE vruchten des verbonds.

Dat is nog al negatief en voorzichtig.

Maar elders schrijft hij positief en onvoorzichtig. En: bepaald onjuist.

Voor al in zijn in Nederland niet bekende Catechetik. Amerikanen kennen den heelen Heyns, wij in Nederland slechts den halven. Vandaar misschien de misverstanden. Hoe fataal die kunnen zijn, blijkt me, als Heyns op andere plaatsen weer die teksten van zoeven, Jes. 5: 4, Joh. 15: 2, Rom. 11 vers 17 noemt (b.v. H. C. 143/4). Daargaat Heyns volstrekt verkeerde paden op. De kwestie van het afnemen van alle verontschuldiging aan den mensch houdt hem daar weer bezig, maar hij valt nu in het net van scholasticisme en schematisme. Als Jesaja 5: 4 vraagt: wat is er meer te doen aan Mijn wijn-

gaard, dat Ik aan hem niet gedaan heb?, dan schrijft Heyns: „Zou Hij, die de Waarachtige is, zoo vragen, zoo kunnen vragen, indien wat Hij aan hen gedaan had, alleen had bestaan in uiterlijke bearbeiding door de genademiddelen, en niet ook in het geven van innerlijke vatbaarheid daarvoor?“ (H. C. 144).

INNERLIJKE VATBAARHEID!

Is het wonder, dat hier de klacht van Remonstrantisme rijst? De klacht, dat hier de algeheele verdorvenheid en de radicale boosheid en onmacht-in-onwil wordt te kort gedaan? En ook die van de onverliesbare geestesgenadegaven? Men kan hier niet alles op misverstand afschuiven, want enkele regels later heet het: „Als men aan zulke uitspraken recht wil laten wedervaren, ze wil laten zeggen wat ze zeggen, dan moet men wel tot het besluit komen, of men wil of niet, dat de Schrift ons leert de schenking van een subjectieve genade aan elk bondeling, d. i. aan elk kind der geloovigen, GENOEGZAAM OM GOEDE VRUCHTEN VOORT TE BRENGEN. Aan elk bondeling, niet aan de uitverkorenen alleen“ (H. C. 144).

Eerlijk gezegd: ik heb van deze uitspraak verwonderd gestaan. Ik kende ze niet, evenmin het boek, en had ze uit dezen mond onmogelijk geacht.

Zóó onmogelijk, dat ik nog even geprobeerd heb, er uit te komen, door het woord „schenking“ in laatstgenoemd citaat van zijn beteekenis als „actueele mededeeling“ te ontdoen. Ik realiseerde me, dat bij dezen auteur in ander verband „schenken“ wel beteekent iets anders dan deelachtig-making (G. G. 132, vgl. 259).

Maar met deze distinctie kan ik hier toch niet opeereen als apologet van Heyns. Want zijn vraag (de scholastieken-vraag) van daareven: „hoe zou God in Jes. 5: 4 zoo kunnen vragen?“ bewijst, dat hij dezen keer met het „schenken“ van die subjectieve verbondsgenade NIET bedoelt eentoezeggen, doch een mededeeling, een deelachtig-making-in-de-werkelijkheid.

En dan is het mis. Geen onzer, die hier in Heyns naspreekt of niet verwerpt.

We kunnen hieraan zien, hoe fataal het is, als de ééne schakel grijpt in de andere en beide malen het probleem onzuiver gesteld wordt.

Want ook de gemeene-gratie-idee met haar valsche Kuyperiaansche epiëk speelt den schrijver hier door het hoofd. Hij zegt (H. C. 145): „Omtrent het Noachietisch verbond gelooven wij, dat het vergezeld is gegaan van de schenking eener meerdere mate van gemeene gratie, van zoodanig een vermeerdering van gemeene subjectieve genade (! K. S.), dat het menschen, door haar de zonde stuitend tegentredende werking, bewaard zou blijven voor een tweede wegzinking in uitgieting van ongerechtigheid als vóór den vloed, en het de belofte van dat verbond zou kunnen beërven. Waarom zou het dan onaannemelijk zijn, dat het zooveel heerlijker Verbond met Abraham vergezeld is gegaan van het verleenen van een subjectieve genade voor alle bondelingen, zoodanig, dat de TOTALE ONVATBAARHEID des menschen van nature voor de dingen die des Geestes Gods zijn, IN ZOOVERRE WORDT WEGGENOMEN, dat er bij den bondeling een AANVANKELIJKE VATBAARHEID is?“ (H. C. 145). We krijgen dus een gemeene (commune) gratie, die de totale onvatbaarheid althans tijdelijk opheft als totale! Verliesbare genade! Niet meer algeheele verdorvenheid der onwedergeborenen!

En nu kan Heyns later wel weer erom heendraaien, en zeggen, dat de catecheet in het verbond een waarborg heeft, dat het zaad des verbonds vatbaarheid voor „indrukken“ van God door Zijn (Gods) verbondsarbeid ontvangen heeft (H. C. 146), maar dit slappe woord is te slap als reproductie van wat eerst verklaard werd. Heyns zegt, dat voor alle bondelingen krachtens die subjectieve verbondsgenade nu geldt, „dat zij“ (voor den catecheet) „geen ongeschikt materiaal zijn“ (H. C. 146).

Heel blij ben ik, deze passages gelezen te hebben. Nu eerst versta ik héél de diepte en de noodzaak van Hoeksema's strijd, en beklag ik de Chr. Ref. Church, die zich van dezen helper ontdaan heeft, den man, die haar reeds eerder, waar anderen faalden, of op hem moesten steunen, uit een moeras geholpen had, en nu terecht opkwam tegen deze afstomping van het gereformeerde slagzwaard. Wat zijn het toch overal voor zwakkelingen, die eerst den boel verknoeien en later, doodsbenauid dat hun werk in de crisis komt, of dat het volk zal wakker worden, deftige oekases in de wereld sturen om toch vooral niet te luisteren tegen wie eenmaal door hun onverstand uitgeworpen zijn. En waarom?

Wij vinden het gewenscht, hier te herhalen, dat onze kerken geen andere verbondsbearbeiding hebben dan die in de formulieren staat en dus als kerken afwijzen het onbekwame gestoethaspel der commissie-Groshelde contra „cand. Schilder“, alsmede de formules van '42, waaraan men ons bond. Ten overvloede voegen we nu de lectuur van Heyns' boek eraan toe, dat geen onzer theologen, zoover mij bekend, of zelfs maar voorstelbaar, met Heyns in deze dingen meegaat. Niet alleen trekken wij niet „zulke

een consequentie“. Maar ook: wij zetten ons van den aanvang schrap tegen zulk gespeculeer. En, kwam bij ons iemand met deze Heynsiaansche wijsheid aan boord, dan zouden de Kerken hem verwerpen op grond der bestaande belijdenis.

Tenlotte: Heyns citeert nog al eens den tekst van Jer. 8: 22: „waarom is de gezondheid der dochter mijns volks niet opgekomen? (H. C. 144). Die „tekst“ (welker vertaling en exegese we laten rusten) komt dan naast de hierboven genoemde te staan, óók al ter ondersteuning van de leer der subjectieve verbondsgenade in de vatbaarmaking van elken (ook niet verkoren) bondeling. Elders (G. G. 189) komt dezelfde uitspraak in dezelfde stelling weer naar voren, en dan ditmaal om de these van de „wel meenende aanbidding des heils“ ermee aannemelijk te maken.

Nu is onder ons er niemand, die iets zou willen afdingen op de Dordtsche Leerregels, als zij verklaren, dat God door het evangelie „ernstig“ roept, ernstig en „waarachtig“.

Maar er is ook niemand onder ons, meen ik, die niet inziet, dat ná al dien hokuspokus van hierboven het woord „wel meenende“ een anderen klank kreeg dan het woord der Leerregels: „waarachtigen ernstig“, en dat mede de term „aanbod“ hier een ongereformeerden bijmaak kreeg, verschillend van dien der Dordtsche Leerregels („oblatius“ van „offerre“). Het misverstandcomplex bij Heyns culmineert dan in de bespreking van het geloof. Volgens Heyns (G. G. 259, 260) is het „hartelijk vertrouwen“ (uit Zondag 7), hetwelk de Heilige Geest door het Evangelie in mijn hart werkt, dat niet alleen anderen, maar ook mij vergeving der zonden, eeuwige gerechtigheid en zaligheid van God geschonken zij“ zóó te verstaan: schenken is hier aanbieden! „Bedeeld is het geloof te beschrijven als een hartelijk vertrouwen in de aanbidding des heils“, zegt hij: „geschonken zij“ moet beteekenen: „aangeboden zij“ (G. G. 260).

Maar het vertrouwen in een aanbod is wat anders dan het vertrouwen, dat het aangeboden ook gegeven is.

We laten dit verder loopen, maar vragen: is het wonder, dat tegen deze theorie oppositie kwam? Neen; want enkele regels te voren (G. G. 259) had Heyns nog opgemerkt, dat „schenken“ de beteekenis van „aanbieden“ heeft in die gevallen „waarin het voorwerp waaraan geschonken of gegeven wordt, tot toeëigening in staat is“.

Als dit alles klopte, dan zou de spreker in Zondag 7 zijn geloof in zijn eigen geloof belijden. Maar hij belijdt zijn geloof in God en in diens beloften, wetende, dat de goederen voor hem vastliggen.

En van dit zijn vertrouwen zelf belijdt hij, dat de Geest het wekte door het evangelie. Doch van die voorbereidende genade op welker effect (der geschiktmaking!) zou voortgebouwd zijn (H. C. 146) zegt hij geen woord.

Van harte hoop ik, hiermee een gewenschte verduidelijking van ons standpunt gegeven te hebben.

K. S.

KERKELIJK LEVEN

EENE BESCHULDIGING

VAN PROF. DR. J. RIDDERBOS.

Door vriendenhand werd bij mij bezorgd het Gereformerd Weekblad van 26 Sept. j.l., waarin Prof. Dr. J. Ridderbos schrijft over mijn rede De openbaring Gods enz.... Hij haalt dan een gedeelte van blz. 27 aan, en schrijft daarbij: „Hier heeft men nu geheel consequent de verbondsheer, die wij afwijzen“. Hij is het dan wel met een en ander wat daar door mij geschreven werd, eens, maar heeft toch ook zijn groote bezwaren. Hij schrijft o.m.: „Maar wij stellen daarnaast: het geloof is Gods gave en wordt door Hem naar Zijn vrijmachtig welbehagen aan den een wel, aan den ander niet geschonken, en geschonken als gave des verbonds.“

Dit laatste nu wordt door Prof. Greijdanus verworpen. Hij bestrijdt, dat God aan den een zou onthouden wat Hij aan den ander „in diezelfde hoedanigheid“ — dat beteekent: als kind des koninkrijks, als zaad van Abraham — schonk. Dan kan het niet waar zijn, dat de eerstgenoemden wegens eigen schuld werden uitgeworpen.

Men wrijft zich de oogen uit, wanneer men zoo iets leest, en zegt onwillekeurig: wat kan of wil deze auteur toch slecht lezen, en wat schrijft hij schuldig-onnaauwkeurig, en wat durft hij goddelooze dingen aan.

Dat begint hier: „Maar wij stellen daarnaast: het geloof is gave Gods en wordt door Hem naar Zijn vrijmachtig welbehagen aan den een wel, aan den ander niet geschonken“. „Wij stellen daarnaast“, schrijft Prof. Dr. J. Ridderbos. Stelt dan Prof. Greijdanus dat er niet naast? Nog op diezelfde bladzijde 27, een regel of 9 verder, dan waar Prof. Dr. J. Rid-

derbos h... „Hun ni... al zijn z... geloover... Hem“.

Wij P... AL IS F... VAN G... eerst Pr... aanhaalt... Hem na... wel, aan... dat z... de b... voren r... ginne d... schrift... Christus... uitve... bij die... gebo... welke p... zich sch... doen. F... meenen... hij leest... door s... grofste... publice... dacht m... Dat... En oc... Zou... zinnetje... des v... beter v... Prof. G... is, en d... den eer... staat e... dat nie... schrijve... geven v... neerper... en jui... heid, s... Wann... doelen... is, en... aan de... dat ik... als g... diging... Dr J. M... goed g... der vri... schen t... Abraham... woord... metterc... eeuwen... belofte... is nog... quaesti... Ridder... voorste... dat ik... dat H... ander... dat sch... krijgen... houd v... heid v... zou co... menten... dier co... maar d... dezer w... Nu c... te deze... de Hei... meerde... der rus... doelt, eene o... „Men... verbond... dat h... aanged... een c... sen, af... te wer... werd, waar... vatt... Dan... heid a... cons... Christ... met 's... Zijne k... nen, d... heid

En oc...

Zou...

zinnetje...

des v...

beter v...

Prof. G...

is, en d...

den eer...

staat e...

dat nie...

schrijve...

geven v...

neerper...

en jui...

heid, s...

Wann...

doelen...

is, en...

aan de...

dat ik...

als g...

diging...

Dr J. M...

goed g...

der vri...

schen t...

Abraham...

woord...

metterc...

eeuwen...

belofte...

is nog...

quaesti...

Ridder...

voorste...

dat ik...

dat H...

ander...

dat sch...

krijgen...

houd v...

heid v...

zou co...

menten...

dier co...

maar d...

dezer w...

Nu c...

te deze...

de Hei...

meerde...

der rus...

doelt,

eene o...

„Men...

verbond...

dat h...

aanged...

een c...

sen, af...

te wer...

werd,

waar...

vatt...

Dan...

heid a...

cons...

Christ...